

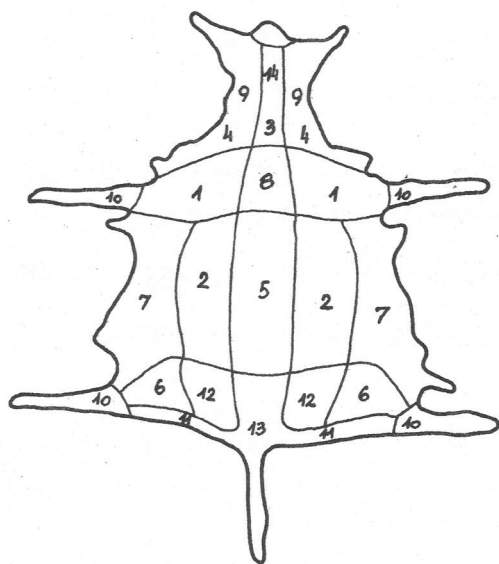
VOLNA

Foto: Marija Pintar

Od runa do volnene preje: Pregled razvoja ovčereje in predenja na Loškem

Za tkanje blaga, pletenje, vezenje ter izdelovanje čipk in trakov potrebujemo niti, te pa predemo iz različnih vlaken. Ta dobimo v naravi ali pa so pridobljena umetno. Med živalskimi vlakni je za predenje in tkanje najprimernejša ovčja volna, ta pa se po kakovosti razlikuje glede na podnebje, vrsto pašnikov, način reje, starost, spol in pasmo ovac ter glede na predel telesa, na katerem je zrasla. Dodatno na trpežnost volnene preje vplivajo tudi kemični in mehanski postopki, kot so predenje, sušenje in barvanje. Glede na značilnosti in uporabnost delimo ovčjo volno na mikanko, česanko in suknarsko volno. Pri mikanki kratka kodrasta vlakna ležijo vsevprek. Uporablja se zlasti v klobučarstvu in za izdelovanje zimske obleke. Za česanko, ki se uporablja za izdelovanje lahkih letnih in najfinejših volnenih oblek, so značilna daljša manj kodrasta vlakna. Suknarska volna pa se lahko uporablja kot mikanka ali česanka.¹

Volnena vlakna so najdaljša in najbolj enakomerno debela na plečih in bokih. Sledi volna na vratu, hrbtu in trebuhu, najdebelejša volna pa je na repu.²

1 Zorec, 1960, str. 4–48.

2 Zorec, 1960, str. 56.

Ovčereja

Ovce so bile med prvimi udomačenimi živalmi, ki so jih vzrejali zaradi mesa in mleka ter osnovne surovine, volne, iz katere so izdelovali tekstilne izdelke. Njihovo razširjenost v srednjem veku kažejo dajatve podložnikov, med katerimi zasledimo oddajo ovac skupaj z jagnjeti ter ovčjega sira in volne.³ Na oddajo ovac naletimo tudi pri dajatvah Sopotničanov sredi 18. stoletja. Ti so morali zemljiškemu gospodu vsako tretje leto oddati koštruna, vikarju v Škofji Loki pa vsako leto runo ene ovce.⁴

Še v 17. stoletju je bilo drobnice na slovenskem ozemlju več od goveje živine, v 18. stoletju pa je začela ovčereja pešati in v 19. stoletju izgubila svoj nekdanji pomen. K tej veliki spremembi sta pripomogli zlasti postopna prevlada hlevske živinoreje nad pašno v 18. stoletju ter uvožena volna iz Avstralije in Južne Amerike, ki je od konca 19. stoletja konkurirala domači volni.⁵ Tako je bilo v celotni Avstro-Ogrski leta 1850 še pet milijonov ovac, leta 1910 pa le še dva milijona in pol. Poleg uvožene volne je domači volni močno konkuriral tudi bombaž.⁶ Na nekoliko večje število ovac pri nas naletimo še v obdobju prve in druge svetovne vojne. Po drugi svetovni vojni, ko začne industrijsko blago izpodrivati domače platno in sukno, pa začnejo predilstvo, tkalstvo in suknarstvo propadati.⁷

V obdobju Jugoslavije (1945–1991) je bilo največ ovac in njihove paše v hribovitih in kraških predelih. Poleg pramenk in ovac cigaja so pogosto vzrejali tudi jezersko-solčavsko pasmo.⁸ Ta je bila razširjena zlasti v slovenskem alpskem svetu, najbolj na Jezerskem in v Zgornji Savinjski dolini okoli Solčave, med pomembnejša območja reje teh ovac pa sodi tudi Selška dolina, posebej vasi pod Ratitovcem.⁹

Ovčereja je na Loškem sodila med pglavitne živinorejske panoge, zlasti v Selški in Poljanski dolini. O pomenu živinoreje v Poljanski dolini pričajo viri iz 16. stoletja, v katerih je pri hlevnovrški¹⁰ župniji navedeno, da je leta 1550 več kot 90 odstotkov gruntov vzrejalo ovce.¹¹

Mnogo drobnice so na Loškem gojili tudi še v 19. stoletju. V začetku 20. stoletja pa začne število ovac in koz upadati. Leta 1880 je bilo v sodnem okraju Škofja Loka¹² 5744 ovac, leta 1900 jih je bilo 3557, leta 1936, ko je pod okrajno izpostavo v Škofji Loki spadalo 11 občin in 176 krajev, pa je

3 Destovnik, 1996, b. n. s.

4 Simonič, 1962, str. 162.

5 Destovnik, 1996, b. n. s.

6 Kotnik, 1949, str. 10.

7 Bras, 1980, str. 72.

8 Ovce jezersko-solčavske pasme so dokaj velike in močne rasti. Imajo ozko, podolgovato konveksno lobanjo, velika povešena ušesa in dolg rep ter so brez rogov. Prevladujejo živali z volno bele barve ter pogostimi temnimi barvnimi lisami okoli oči, ob solznici, in drugod na glavi.

9 Zorec, 1960, str. 62–63.

10 Hlevni Vrh. Nekoč je bil del loškega gospostva, danes pa spada pod občino Logatec.

11 Blaznik, 1958, str. 125.

12 Pod sodni okraj Škofja Loka je spadalo devet občin (Javorje, Oselca, Poljane, Selca, Sorica, Stara Loka, Škofja Loka, Trata in Železniki). Leta 1900 se jim je priključil še občina Zminec, leta 1910 pa je pod okraj spadalo že 13 občin, saj so se priključile še Češnjica, Leskovicca in Sora (v Sterle, 1984).

Pastir med ovčami v Žirovskem Vrhu pred 2. svetovno vojno (hrani Loški muzej Škofja Loka)

bilo tam le še 437 ovac in koz.¹³ Večino ovac so redili v Selški in Poljanski dolini, medtem ko so bile v mestu Škofji Loki redke. Tako naj bi bilo leta 1880 v mestu pet ovac, leta 1928 so bile štiri, leta 1936 le še tri, leta 1941 pa ni bilo nobene.¹⁴ Tega leta je sresko načelstvo¹⁵ v Škofji Loki izdalo razglas o reji ovac, v katerem je ljudi pozivalo k ovčereji, saj naj bi bila zelo važna in rentabilna gospodarska panoga. V pozivu so omenili tudi pasmo ovac, ki naj jih rejci kupujejo, in sicer jezersko-solčavsko pasmo.¹⁶

Po osvoboditvi so v Škofji Loki in obeh dolinah pospeševali zlasti mlečno in mesno govedorejo, medtem ko je ovčereja močno nazadovala in se slabo razvijala. Leta 1971 je bilo največ ovac v krajevnih skupnostih Davča (105), Železniki (70), Gorenja vas (55) in Zminec (55).¹⁷

Za pašo so uporabljali skupne pašnike, ki so bili v 19. stoletju na planinah Jelovice in Porezna, na Soriški planini in Starem vrhu ter na Blegošu.¹⁸ Poleg skupnih pašnikov pa so živali pasli tudi na pašnikih tik ob robovih gozdov, ki so jih imenovali gmajne. Ovce so v teh krajih redili zlasti zaradi njihove volne, iz katere so v zimskih mesecih predli volneno prejo in izdelovali domače sukno.¹⁹ Kljub velikemu upadu ovčereje v 20. stoletju pa so v obeh dolinah še vedno redili posamezne živali, in sicer zaradi volne, iz katere so izdelovali posamezna oblačila.²⁰

¹³ Sterle, 1984, str. 73.

¹⁴ SI_ZAL_ŠKL/0063, Občina Škofja Loka s predniki, t. e. 138, Poljedelstvo, gozdarstvo, živinoreja – statistika: Popisi in seznami raznovrstne živine, 1896–1941.

¹⁵ urad načelnika

¹⁶ SI_ZAL_ŠKL/0063 Občina Škofja Loka s predniki, 1546–1945, t. e. 137, Poljedelstvo, gozdarstvo, živinoreja – normalije: Ovce, 1937–1941.

¹⁷ Sterle, 1984, str. 74.

¹⁸ Sterle, 1984, str. 75.

¹⁹ Novak, 1958, str. 140–141.

²⁰ Novak, 1957, str. 44.

Pređenje in tkanje

Na ukvarjanje prebivalstva s pređenjem in tkanjem na Loškem opozarjajo že arheološke najdbe iz bakrene in bronaste dobe. Najstarejši arheološki dokazi o tkanju v teh krajih segajo v obdobje eneolitika ali bakrene dobe (3800–2300 pr. Kr.). Pri izkopavanjih v Lubniški jami in Kevdrcu so bile med preostalimi materialnimi ostalinami najdene tudi glinene uteži za tkalske statve.²¹

Odkrili so tudi uteži za statve iz pozne srednje bronaste dobe (15. in 12. stoletje pr. Kr.). Ob arheološkem izkopavanju na Trati pri Škofji Loki so namreč naleteli na večjo prazgodovinsko naselbino z najmanj 35 hišami. Poleg predilnih vijčkov je bilo v enem od objektov odkritih tudi 20 keramičnih uteži in jame za kole za konstrukcijo lesenih statev. Te najdbe kažejo na razvitost tako tkanja kot pređenja v tej prazgodovinski vasi.²²

Predilstvo, tkalstvo in suknarstvo so vse leto zaposlovali zlasti ženske in dekleta na podeželju. Preja je bila zimsko opravilo, ki se je na nekdanjem Kranjskem začelo po svetih treh kraljih. Predice so se zbrale pri eni hiši in to so imenovali odhod »na prejo«.²³ Šlo je za družabno opravilo, ki so se ga poleg žensk in deklet udeležili tudi moški in fantje.²⁴ Predice so s seboj prinesle lastne kolovrate, na katerih so ob plesu, petju, družabnih igrah in pripovedovanju predle vso noč.²⁵

Predivo se je prvotno privezovalo in predlo na izrezljanih lesenih preslicah, ki so jih ženske držale v rokah ali jih zatikale za pas. Na preslico so ženske privezale povosmo, tj. v šop zvito predivo za ročno pređenje. Predle so tako, da so predivo posukale med tremi prsti, ga z vretenom vleklo iz povosme in spredeno nit navijale na lesena vretena.²⁶ V 17. stoletju se začne na slovenskem ozemlju uveljavljati pređenje na kolovratu, dodobra pa se uporaba kolovrata uveljavi šele v 19. stoletju.²⁷ Kolovrate so izdelovali specializirani obrtniki, ki jih zasledimo tudi na Loškem, in sicer je bilo v 18. stoletju v Škofji Loki in njeni okolici znanih kar 11 izdelovalcev kolovratov.²⁸

O razširjenosti predilske dejavnosti na Slovenskem, tudi na Loškem, pričajo zgoraj navedeni podatki o reji ovac in podatki o gojenju lanu, ki je bilo na Loškem prav tako zelo razširjeno. Postopku izdelovanja lanu in ovčje volne je namreč skupna ravno preja. Pređenje na kolovratu se pri lanenem in volnenem predivu ne razlikuje kaj dosti. V obeh primerih so ženske predle niti, ki so jih kasneje uporabljale za tkanje in pletenje, a v nasprotju z lanom pri volni za pletenje in tkanje ne zadostuje le ena nit.²⁹ Pređenju volnene niti je namreč sledilo še sukanje dveh ali več volnenih niti v samostojno nit, ki jo imenujemo sukanec.³⁰

Rekonstrukcija statev z glinenimi utežmi. Statve so del arheološke zbirke Loškega muzeja Škofja Loka (hrani Loški muzej Škofja Loka, foto: Sara Šifrar Krajnik).

21 Štukl, 2021, spletni vir.

22 Brezigar, spletni vir, 2020.

23 Novak, 1960, str. 80.

24 Kuret, 1989, str. 508–512.

25 Destovnik, 1996, b. n. s.

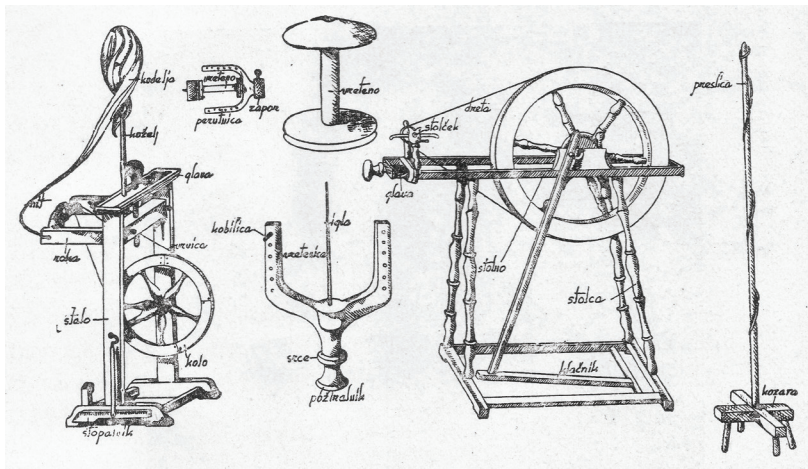
26 Novak, 1960, str. 80.

27 Destovnik, 1996, b. n. s.

28 Bogataj, 1993, str. 61.

29 Destovnik, 1996, b. n. s.

30 Zorec, 1946, str. 15.

Mehanizem domačega kolovrata (Zorec, Tekstilne snovi in izdelki, 1960, str. 94).

Mnogo sukna³¹ so izdelali na Gorenjskem v Bohinju in med Begunjami in Žirovnico ter v Škofji Loki in njeni okolici.³² V 19. stoletju so ga uporabljali tudi pri izdelovanju kmečkih delovnih in pražnjih oblačil.³³

S predilstvom, tkalstvom in suknarstvom so se bolj ukvarjali do začetka 20. stoletja, ko se je začela razvijati industrija. Z razvojem industrije so se namreč domače obrti počasi opuščale, vedno več ljudi se je zaposlovalo v novih industrijskih obratih, industrijsko blago pa je začelo izpodrivati domače sukno in platno, izdelano iz volnene in lanene preje.³⁴

Stanje danes

Kljub usihanju sta se znanje o volni in njena uporaba na Loškem v manjšem obsegu ohranila do danes, predvsem zaradi posameznih kmetov, ki redijo ovce, ter rokodelske dejavnosti posameznikov in posameznic, ki so ohranjali staro znanje in ga razvijali. Zaradi oživljanja različnih načinov uporabe volne in povečevanja ozaveščenosti ljudi o nujni uporabi tudi drugih lokalnih materialov se zanimanje za domačo volno ponovno povečuje.

Pomembno delo opravlja Društvo rejcev ovc jezersko-solčavske pasme, ki si že več kot tri desetletja prizadeva za dvigovanje kakovosti volne in njeno uporabo. Pomembna dejavnost društva je tako vzreja čistokrvnih ovinov jezersko-solčavske pasme, s tem pa rejcem zagotavlja preizkušene plemenjake iz kontrolirane ekološke reje in z znanim poreklom. V sodelovanju z biotehniško in veterinarsko fakulteto v Ljubljani je društvo vzpostavilo testno postajo na Jezerskem, ki je vključena v skupni temeljni rejski program. Ena od glavnih dejavnosti društva pa je tudi skrb za izobraževanje rejcev s pomočjo strokovnih izobraževanj s področja zdravja, prehrane in vzreje drobnice.³⁵

31 Glede na vrsto sukna ločimo bukovino in raševino. Bukovino so izdelovali iz ovčje volne, ki jo je treba najprej obdelati na statvah. Tovrstno sukno ni povsod enako debelo, zato ga je bilo treba še razviljati in zgostiti v valjalnicah. Raševina pa je blago, stekano iz volne in hodne lanene preje.

32 Novak, 1960, str. 82.

33 Makarovič, 1971, str. 43.

34 Novak, 1960, str. 78.

35 Društvo rejcev ovc jezersko-solčavske pasme, spletni vir, 2022.

Do danes se je ohranila tudi uporaba volne za polstene izdelke ter volnene preje za pletene, tkane in kvačkane izdelke. Redkejša pa je znanje ročnega predenja na kolovratu, še posebej med mlajšimi generacijami. To znanje je preživelo po zaslugi posameznic, ki so ohranjale to rokodelsko veščino in jo prenašale v svojih družinah. Zaradi oživljanja in razvoja tradicionalnih rokodelskih znanj so leta 2014 tudi v Rokodelskem centru DUO Škofja Loka začeli izvajati rokodelske tečaje ročnega predenja volne na kolovratu. Tečajniki so se najprej učili pri gospe Katarini Jelenc iz Bukovščice,³⁶ kasneje pa je rokodelske tečaje predenja na kolovratu prevzela Bojana Ažman iz Žiganje vasi.

Arhivski viri

SI_ZAL_ŠKL/0063 Občina Škofja Loka s predniki, 1546–1945, t. e. 137, Poljedelstvo, gozdarstvo, živinoreja – normalije: Ovce, 1937–1941.

SI_ZAL_ŠKL/0063 Občina Škofja Loka s predniki, 1546–1945, t. e. 138, Poljedelstvo, gozdarstvo, živinoreja – statistika: Popisi in sezname raznovrstne živine, 1896–1941.

Spletni viri

Brezigar, Barbara, *Bronastodobna naselbina v Industrijski coni Trata*, dostopno na https://www.loski-muzej.si/bronastodobna-naselbina-v-industrijski-coni-trata/bronastodobna-naselbina-na-trati-pri-skofji-loki_1/.

Štukl, Jože, *Najstarejše ognjišče na Loškem*, dostopno na <https://www.loski-muzej.si/novice/najstarejse-ognjisce-na-loskem/>, 14. 9. 2021.

Društvo rejcev ovc jezersko-solčavske pasme, dostopno na <https://www.ovce.si/drustvo/>, 15. 5. 2022.

Literatura

Blaznik, Pavle, Popis kmetij na ozemlju loškega gospostva leta 1510, *Loški razgledi*, letnik 5, številka 1, str. 119–127, Muzejsko društvo, Škofja Loka 1958.

Bogataj, Janez, *Ljudska umetnost in obrt v Sloveniji*, Domus, Ljubljana 1993.

Bras, Ljudmila, *Obrt, Slovensko ljudsko izročilo: pregled etnologije Slovencev*, Angelos Baš, ur., Cankarjeva založba, Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, Ljubljana 1980.

Destovnik, Irena, *Ko bo lan cvetel: etnološka razstava o lanu in ovci*. Slovenska prosvetna zveza, Celovec 1996.

Kavčič, Lucija in Katarina Sekirnik, *Bogastvo babičine skrinje: kako raziskati, dokumentirati in širši javnosti predstaviti oblačilno dediščino Gorenjcev od začetka do sredine 19. stoletja*. Razvojna agencija Sora, Škofja Loka, 2014.

Kotnik, France, O valjanju domačega sukna: doneski k zgodovini domače suknarske obrti, *Slovenski etnograf*, letnik 2, str. 10–26, Etnografski muzej, Ljubljana 1949.

Kureš, Niko, *Praznično leto Slovencev: starosvetne šege in navade od pomladi do zime*, druga knjiga, Družina, Ljubljana 1989.

Makarovič, Marija, *Slovenska ljudska noša*, Centralni zavod za napredek gospodinjstva: Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 1971.

Novak, Anka, Nekaj posebnosti v kmetovanju Poljancev, *Loški razgledi*, letnik 5, številka 1, str. 137–143, Muzejsko društvo, Škofja Loka 1958.

Novak, Vilko, O ljudski kulturi v Selški dolini, *Loški razgledi*, letnik 4, številka 1, str. 41–46, Muzejsko društvo, Škofja Loka 1957.

Novak, Vilko, *Slovenska ljudska kultura: oris*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1960.

Simonič, Primož, Kmetijstvo v loškem okolju nekdanj in danes, *Loški razgledi*, letnik 9, številka 1, str. 149–170, Muzejsko društvo, Škofja Loka 1962.

Sterle, Meta, *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: 20. stoletje*. Občina Škofja Loka, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1984.

Zorec, Črtomir, *Blagoznanstvo oblačilnih in sorodnih obrti*, samozaložba, Kranj 1946.

Zorec, Črtomir, *Tekstilne snovi in izdelki*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1960.

Bojana Ažman

Bojana Ažman, mojstrica rokodelka

Sem Bojana Ažman (1963) in prihajam iz Žiganje vasi na Gorenjskem. Na kratko bom predstavila svoje spoznavanje z rokodelstvom, ki je tesno prepleteno z odraščanjem v bližini kmetije. Velik vpliv na mojo povezanost z domačo volno je imela namreč tetina kmetija v Mojstrani, kjer se je zgodil moj prvi stik z ovcami. Kot otrok sem z bratranci pomagala pasti ovce in opazovala strica pri striži. Ne nazadnje me je teta Minca³⁷ vpeljala v svet pletenja izdelkov iz domače volne. Volno so v tistem času vsi v Zgornjesavski dolini vozili v predilnico k Jožetu Koširju iz Most pri Žirovnici, zato sem se z ročnim predenjem na kolovratu srečala nekoliko kasneje.

Z rokodelstvom sem se začela ukvarjati pri svojih dvajsetih letih. Najprej sem se navdušila nad ročnim tkanjem. Kupila sem si ročne statve, ki jih je v tistem času izdeloval gospod Marjan Žepič iz Kranja. Znanje o ročnem tkanju sem pridobila na trimesečnem tečaju v Ljubljani, ki je potekal ob koncih tedna. Kasneje sem znanje dopolnjevala s samoizobraževanjem in predvsem tujo strokovno literaturo, saj je bilo domače – tako kot danes – le za vzorec. Z dostopom do interneta se je možnost izobraževanja povečala, zato sem lahko svoje znanje ponesla na višjo raven.

Tkanje iz domače volne me je vodilo k želji po barvanju volne z rastlinskimi barvili. Teta Minca sicer volne ni barvala sama, ampak jo je vozila v Radovljico, v barvarsko delavnico Wagner. Mene pa so vseeno zanimali naravni postopki barvanja. V naslednjih letih sem preizkušala nove in nove rastline, ki so dostopne v bližnji okolici in nič ne stanejo, samo nabrati jih je treba.

Pred približno petnajstimi leti sem se udeležila tečaja tkanja in predenja v sklopu evropskega projekta pri Gradu na Goričkem. Presti sem začela na starejšem kolovratu iz Prekmurja, sedaj pa ga je zamenjal sodobnejši

³⁷ Marija Zima, po domače Železn'kova Minca.

in gibkejši model Sonata. Ob vsaki striži dobim od ovčerejca runo, ki ga operem, zmikam in spredem v nit, to pa stkem, spletem ali prodam. Z usvojitvijo ročnega predenja sem zaokrožila svoje znanje, saj lahko iz surovine ustvarim končni izdelek, to pa me še danes navdaja s ponosom in zadovoljstvom. Ob predenju pozabim na čas in okolico ter se sprostim. To je enkratna protistresna terapija, ki je koristna in ustvarjalna.

Do danes sem dosegla raven, na kateri lahko znanje delim z drugimi. To počnem ob različnih priložnostih. Sodelovala sem že s Pokrajinskim muzejem Ptuj-Ormož, Dolenjskim muzejem Novo mesto, Tehniškim muzejem Bistra, Loškimi muzeji v Škofji Loki in folklornimi skupinami. V okviru Rokodelskega centra DUO Škofja Loka sem bila tudi mentorica tečaja predenja na kolovratu. Zaradi bolezni lahko svoje znanje delim le še na individualnih tečajih doma in občasno s prikazi predenja na dogodkih.

Priročnik o obdelavi volne je rezultat mnogih izkušenj, ki sem jih na svoji rokodelski poti pridobila z neomajno vztrajnostjo ter željo po nadgrajevanju znanja in njegovem deljenju s tistimi, ki se navdušujejo nad ročnimi spretnostmi. Zaznati je, da se o predenju večinoma govori v zvezi s starejšimi ženskami, ki so v bližnji preteklosti predle ročno. Zelo malo je mlajših, ki bi znale presti, toda to stanje se spreminja, saj je bilo rokodelstvo prevrednoteno zaradi trajnostnih načel ter želje po ohranitvi dragocenih veščin in turističnem razvoju. Po svojih domovih lahko najdemo kar nekaj kolovratov, ki so sicer bolj za okras, z majhnimi popravili pa bi bili še vedno uporabni. Menim, da se da z malo volje zelo hitro pridobiti občutek za predenje, volna pa je pri nas še vedno najdostopnejša in najbolj razširjena surovina za nadaljnjo predelavo.

Naše ovce

Vlakna v grobem delimo na celulozna, proteinska in industrijska. Celulozna in proteinska spadajo med naravna vlakna. Celulozna vlakna so pridobljena iz rastlin: lanu, bombaža, konoplje, ramije, v novejšem času tudi iz bambusa. Ovčja volna pa sodi med proteinska vlakna, h katerim prištevamo tudi volno alpak, kašmir, kameljo volno in svilo. Industrijska vlakna so rajon, akril in najlon.

V priročniku se bomo posvetili obdelavi volne ovac jezersko-solčavske pasme. To je ena od petih avtohtonih slovenskih ovčjih pasem. Poleg nje so to še bovška ovca ter belokranjska in istrska pramenka, od leta 2021 pa med avtohtone ovčje pasme pri nas spada tudi oplemenjena jezersko-solčavska pasma. Volna ovac jezersko-solčavske pasme spada po klasifikaciji med srednje groba vlakna, to pa pomeni, da se po teksturi razlikuje od volne drugih ovac. Zato je najprimernejša za obdelavo volne v prejo, iz katere nastajajo uporabni izdelki.

Obdelamo lahko tudi druga proteinska vlakna – pasjo in mačjo dlako ali pa celo človeške lase – a imajo ta vlakna trdnejšo strukturo.

Jezersko-solčavska ovca (foto: Vida Rezar)

Istrska pramenka (foto: Vida Rezar)

Bovška ovca (foto: Vida Rezar)

Oplemenjena jezersko-solčavska ovca (foto: Tomaž Volčič)

Belokranjska pramenka (foto: Vida Rezar)

V nadaljevanju priročnika lahko ob glavnih poglavjih najdete tudi QR kode. Če s pomočjo pametnega telefona odprete spletno povezavo, lahko dostopate do posnetega izobraževalnega filma, v katerem smo dokumentirali vse opisane postopke.

Reja ovac in striženje ovac

Ovce se praviloma strižejo dvakrat na leto, spomladi in jeseni. Spomladanska volna je bolj umazana, ker ovce večino zime preživijo v hlevu, jesenska pa čistejša, saj se ovce poleti pasejo na pašnikih. Moja mama še pomni, da so ovce po paši na planini oprali v Savi Dolinki, in to na zelo zanimiv način. Na eni strani so zgradili trden podest, imenovan tudi koč, s katerega so spustili ovce v reko. Ta je morala biti dovolj globoka, da se ovce niso poškodovale na kamnih. Na drugi strani reke je stal pastir in ovce priklical z zvoncem, ki ga je prej nosila glavna ovca na planini.

Ovce strižejo profesionalni strižci. Postopek striže je na kmetiji Kovk na Spodnjem Jezerskem predstavil Alojz Novak, profesionalni strižec ovac in večkratni državni prvak v striženju.

Poklic strižec ovac

V priročniku je postopek obdelave volne razdeljen na štiri stopnje: pranje runa, mikanje, predenje na kolovratu in sukanje preje. Na koncu so prikazane še osnove barvanja preje z barvilnimi rastlinami.

OBDELAVA RUNA

Značilnosti runa in sortiranje

Runo je vsa volna, dobljena pri striženju ene ovce. Najkakovostnejši deli runa so na plečih, bokih, obeh straneh vratu in stegnih. Ostala volna zaradi kratkih vlaken ne pride v poštev za predenje, zato jo uporabimo na vrtu ali zavržemo. Če runa niso sortirali pri striženju, to storimo pred pranjem. Koliko pranja je potrebna, je precej odvisno tudi od rejca. Pomembno je, kako so bile ovce ostrižene ter ali so že pri striženju odstranili umazano in nekakovostno runo. Dejstva, da sta striža in odbiranje runa pomembna tudi za doseganje višjih cen volne na trgu, se še ne zavedajo vsi rejci.

Pranje runa

Za pranje runa so včasih uporabljali žehtnik. To je bil velik sod, ki je imel na dnu zvrtno luknjo, v njem pa sta bili deski, pribiti v obliki črke V. V ta prostor so potem vtaknili palico, s katero so zaprli luknjo na dnu sode, ko so namakali volno. Ko je bila volna dovolj časa namočena, so jo odstranili iz sode, nato pa dvignili palico, da je skozi luknjo odtekla umazana voda.

Danes lahko runo peremo na dva načina.

Pri prvem načinu volno večkrat operemo in sproti odstranjujemo umazanijo. Najprej volno za 24 ur namočimo v deževnico. Pri drugem pranju odstranimo le največje kose umazanije. Potem volno za nekaj ur namočimo v raztopino vode in pralnega praška za volno, nato pa jo operemo s pomočjo tako imenovane ruske mašine, kakršno so včasih uporabljali za ročno pranje in jo lahko še vedno kupite pri prodajalcih suhe robe. Volna se pri takšnem načinu pranja resda malo spolsti, vendar se vlakna med mikanjem ali česanjem ponovno razprejo. Pri tem odstranimo preostalo nečistočo in večje ostanke trave. Na koncu runo operemo v vodi in ožamemo.

Prvo pranje – 24 ur

Drugo pranje – groba odstranitev umazanije

Tretje pranje – prašek

Četrto pranje – »ruska mašina«

»Ruski pralni stroj«

Namakanje volne v deževnici

Pri drugem načinu pranja pa runo namočimo v sod z deževnico za štiri do sedem dni. Dolgotrajnejše namakanje runa omogoča tvorbo mikroorganizmov, ki začnejo čistiti runo. Potem ga še dvakrat ali trikrat splaknemo z vodo. Preostanek vode uporabimo za naslednje runo, saj so v njej koristni mikroorganizmi. V isti vodi namakamo največ trikrat, potem je voda že preveč umazana. Tako oprano runo seveda vsebuje več lanolina. To je dobrodošlo pri obdelavi volne v naravnih tonih, ni pa zaželeno, če bomo volno barvali z barvilnimi rastlinami, saj preveč lanolina preprečuje absorpcijo barvil.

Oprano runo in volno vedno sušimo na zraku. Ob sušenju na grelnih telesih (radiatorju ali peči) namreč postane trda.

Ob namakanju runa v deževnici za od pet do sedem dni začnejo v vodi nastajati mikroorganizmi, ki čistijo runo. Deževnico lahko trikrat uporabimo za pranje runa.

Obenem priporočam, da daste izdelke po pletenju v vrečko in za teden ali štirinajst dni v zamrzovalnik. Tako bo volna izgubila ostrino in ne bo dražila občutljive kože oziroma pikala.

Za sušenje runa lahko uporabimo, kar imamo pri roki. Zelo uporabna so stojala za sušenje perila, ki jih lahko premikamo iz hiše na zrak in obratno. To je priročno posebej pozimi, ko je sončna toplota šibkejša.

Runo sušite na stojalu ali deskah in ga po potrebi obračajte enkrat do dvakrat dnevno, da se enakomerno posuši.

MIKANJE

Ko runo operemo in posušimo, je pripravljeno za mikanje. V preteklosti so za to opravilo uporabljali ročne krtače, t. i. gredeše. Včasih so jih izdelovali v Ljubnem na Gorenjskem. Še dandanes gospod Bogdan Ambrožič izdelava kakšne gredeše po naročilu, saj vsa oprema za njihovo izdelavo še vedno deluje. Tisti, ki doma nimate drugega orodja, lahko poskusite mikati tudi s krtačami za krtačenje psov, je pa to zelo naporno delo.

Novejše je mikanje volne na bobnih, ki omogočajo pomanjšano in ponostavljeno različico industrijskega, torej strojnega mikanja. Novejši mikalnik na boben (angl. *drum carder*) znatno olajša delo. Bistvo mikanja je, da vlakna ločimo med seboj in da se čim več vlaken postavi v isto smer. S tem olajšamo predenje, obenem pa dosežemo zračnost.

Preden pričenemo mikati, moramo volnena vlakna ročno raztegniti, saj so se pri pranju delno spolstila. S tem si olajšamo delo, poleg tega pa lahko v nasprotnem primeru zlomimo tudi kakšen zob mikalnika in mikanje ni tako kakovostno. Z rokami delno uravnavamo količino volnenih vlaken, ki jih mikalnik potegne med bobna. Pozorni moramo biti tudi na položaj rok oziroma prstov, da jih ne približamo zobcem in se ne poškodujemo.

Gostota zobcev pri mikanju je različna. Praviloma se uporabljajo tri gostote, in sicer 48, 72 in 120 zobcev na kvadratni inč. Ker gume z zobci v glavnem izdelujejo na angleškem govornem območju, so uporabljene njihove merske enote. En inč je enak 2,54 centimetra. Za volno naših ovčjih pasem je zelo primerna srednja gostota, vlakna pa moramo skozi mikalnik spustiti vsaj dvakrat. Za finejše predenje je treba to storiti trikrat ali štirikrat. Največja gostota zobcev je primerna predvsem za mikanje finejših vrst runa, na primer alpake ali angora volne.

Mikalnik na bobne.

Ročne krtače oz. gredeše.

Pri podajanju runa v boben pazimo na položaj roke in prstov, da se ne poškodujemo.

Gotova mikanka po štirih stopnjah mikanja.

Odstranjevanje mikanke z valja.

Za volno slovenskih ovčjih pasem je primerna srednja gostota krtač na mikalniku – 72 zobcev na kvadratni inč.

Po koncu postopka s pomočjo šila dvignemo zmikana vlakna z valja. Ta korak mora biti posebej temeljit, če mikamo volno različnih odtenkov.

Že pri pripravi materiala za predenje ločimo dva načina, in sicer mikanje in česanje. Na našem področju je prisotno predvsem mikanje, medtem ko je večina finejših vlaken – merino volna, alpaka, angora volna in kašmir – česanih, saj so vsa vlakna že pred česanjem poravnana v eno smer.

Po uporabi očistimo valj mikalnika. To naredimo še posebej temeljito, ko mikamo volno različne barve.

PREDICA

(slovenska ljudska pesem)

Le predi, dekle, predi,
prav lepo nit naredi,
da se ne bo krotičila
in tud' ne tkalcu trgala.

Poštena je predica
in stara je resnica,
da tisto dekle kaj velja,
ki obleko vso domačo ima.

Le predi prav vesela,
boš lepe pesmi pela,
kolovrat pojde rad okrog,
bo lepše tekla nit od rok.

Boš tanko nit storila,
da ne bi pozabila,
kako življenje nežno je,
ki kakor nit pretrga se.

PREDENJE VOLNE NA KOLOVRATU

Naslednji korak obdelave volne je predenje. V procesu predenja mikanko s sukanjem spreminjamo v prejo ali »volno«, kot jo največkrat imenujemo v pogovornem jeziku. Cilj je, da vzporedna vlakna združimo v trdno nit.

Ročno predemo s pomočjo kolovrata. Sodobnejši, industrijsko izdelani kolovrati so po načinu delovanja podobni tistim iz predindustrijske dobe, toda predenje z njimi poteka občutno bolj tekoče. Z risbe kolovrata je razvidna njegova sestava. Dobro si je zapomniti slovensko poimenovanje posameznih delov kolovrata, saj je večina tehničnih izrazov v ustnem izročilu že močno zamrla in zato tone v pozabo.

Ločimo dve smeri predenja oziroma sukanja niti. Povedano s tekstilskimi izrazi – če kolo kolovrata vrtimo v desno, sukamo v Z-smer, če ga vrtimo v levo, pa sukamo v S-smer. Smer upoštevamo pri predenju enojne niti in kasneje pri sukanju več niti skupaj. Pri vsakem koraku moramo smer zamenjati, sicer se nam bo nit odvijala.

Pred predenjem vedno določimo, za kaj bomo uporabljali prejo, saj bo rezultat predenja le tako zadovoljiv. Glede na uporabo izbiramo tudi vrsto preje – če želimo trpežen izdelek, bomo verjetno izbrali volno. Če želimo sijoča vlakna, uporabimo svilo. Če želimo hladnejši material, uporabimo lan, ramijo ali konopljo.

Za različne učinke pri pletenini ali tkanini pa lahko niti tudi bolj ali manj posukamo, prilagajamo debelino niti in med predenjem ustvarjamo buklé.

Delovanje kolovrata in postopek predenja

Na kolovratu predemo sede. Zaradi boljšega stika in občutka na en ali dva pedala pritiskamo sezuti. S pritiskanjem na pedal poganjamo kolo, na katero je napeta vrvica. Ta vrtenje prenese na roko oziroma glavo kolovrata, ki jo sestavljajo kobilica, vreteno, grlo ter del za prilagajanje hitrosti vrtenja in napetosti niti. Na vreteno se navija spredena nit, ki jo speljemo skozi žrelo oziroma grlo kolovrata.

Na začetku predenja na vreteno navežemo začetno nit. Da se ne bi premikala, jo utrdimo z dvojnimi vozli na obeh straneh vretena. Ko vreteno vrnemo nazaj v glavo kolovrata, nit s pomočjo zanke na priloženem orodju povlečemo skozi grlo kolovrata. Na to nit začnemo z vrtenjem kolovrata sukati zmikano volno, ki jo držimo v levi roki. Ta korak ponovimo pri združevanju več niti oziroma vsakič, ko začnemo nit navijati na prazno vreteno.

Dvojno zavezana začetna nit na vretenu.

Začetno nit povlečemo skozi grlo kolovrata in nanjo začnemo sukati zmikano volno.

V levi roki držimo runo, z desno pa stiskamo posukano prejo in tako določamo stopnjo posukanja.

Počasi in neprekinjeno spuščamo sukano prejo proti grlu kolovrata in se ponovno odmaknemo nazaj.

Počasneje spuščamo prejo proti kolovratu, bolj bo posukana.

Če želimo debelejšo prejo, si pripravimo več runa oziroma zmikane volne. Hkrati pa moramo z levo roko uravnati količino volne, ki jo predemo.

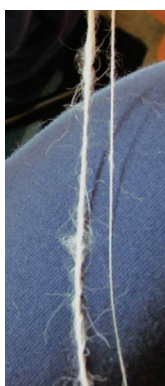
Če se napeta nastajajoča nit med predenjem pretrga, mikanko preprosto pritisnemo ob odtrgano nit in nadaljujemo.

Kolovratu moramo enakomerno podajati volno. Svojim učencem in učenkam pravim, da je treba kolovrat hraniti, ne pa volno držati zase.

Volno predemo ročno tudi zato, ker pridobljena nit ni popolnoma enakomerna, tako kot pri industrijsko predeni volni. Posebna, včasih neenakomerna struktura da niti dodano vrednost.

Sukanje več niti v eno (plying)

Pri sukanju združujemo dve ali več enojnih niti v eno nit. Za to potrebujemo dve vreteni spredene enojne niti. Vreteni vpnemo v »leno Kato«, stojalo za vretena, z njiju pa bomo združeno nit navijali na tretje, prazno vreteno. Če nimamo stojala za vretena, lahko niti z vretena previjemo v klobčiča in sukamo niti iz njiju. Pri tem pazimo, da se niti pred sukanjem ne zapleteta – vsak klobčič damo v svojo posodo.

Na tej fotografiji vidimo razliko med dobro posukano tanko nitjo in slabše posukano debelejšo.

Na fotografiji je stojalo za vretena, ki omogoča sukanje do treh niti. Po angleško se imenuje lazy Kate, jaz pa mu pravim kar »lena Katar«.

Pri združevanju niti sta pomembna njihova napetost in položaj rok. Eno nit položimo na kazalec, drugo na sredinec, s palcem pa dodatno vzdržujemo napetost in pritisk na obe niti pri sukanju.

Prikaz začetnega položaja leve roke pri sukanju.

Prikaz začetnega položaja desne roke pri sukanju.

Kot omenjeno, je prvo pravilo sukanja, da enojne niti, spredene s S-sukanjem, združujemo z Z-sukanjem, torej v drugi smeri – in obratno. Preprosteje: če imamo enojno nit, spredeno s sukanjem kolesa v desno, pri sukanju dveh niti kolo vrtimo v levo – in obratno.

Za enakomerno posukano nit si lahko pomagamo s štetjem časa, ki ga roka porabi za pot od kolovrata proti telesu. Za začetek štejemo do sedem. Ko dosežemo to število, preprosto popeljemo nit z desno roko proti kolovratu, tako da se posukani del navije na vreteno, leva roka pa ostane v istem položaju in drži niti enakomerno napete. Pri tem napetost uravnavamo z iztegnjenima palcem in kazalcem, lahko pa poiščemo drugačen položaj roke. Praviloma naj bi za dvojno nit uporabili kazalec in sredinec leve roke, navsezadnje pa sta važna stalna napetost niti in položaj, ki vam ustreza.

Na fotografiji je prikazana pravilna postavitev rok in telesa.

Leva roka je pri sukanju več niti v eno popolnoma pri miru, premikamo le desno roko.

Tehnika predenja v kabel (cable yarn)

Preja »v kabel« je uporabna za izdelavo nogavic, tkanini pa daje posebno strukturo. Uporabimo jo lahko kot osnovo ali votek, lahko pa tudi za oboje, odvisno od tega, kakšno teksturo želimo doseči. Za to prejo je značilno, da lahko pri predenju uporabimo tanjšo ročno predeno prejo ali pa to kombiniramo s strojno predeno prejo. Preji daje poseben videz tako kombinacija barv kot mešanje preje različnih debelin. Obstaja več možnosti, in sicer 2 + 2, 2 + 3, 2 + 2 + 2 in 3 + 3. V naslednjem odstavku bom predstavila prvo.

Postopek izdelave kombinacije 2 + 2

Najprej spredemo enojne niti s sukanjem v Z-smeri. Tako pripravimo štiri niti, ki morajo biti dobro posukane. Sledi sukanje dvakrat po dve niti v S-smeri. Potem ti dve dvojni niti še enkrat posukamo, tokrat ponovno v Z-smeri.

Pri novejših kolovratih lahko nastavljammo hitrost predenja. Če **predemo** na hitrejši roki kolovrata, je najboljšje, da **sukamo** niti na počasnejši oz. večji roki – in obratno. Na starejših kolovratih določamo razmerje med nitmi in njihovo posukanost le s hitrostjo poganjanja pedala/-ov. Vrvica okoli kolesa je namreč speljana čez vreteno, in ne čez dodatek, imenovan *flyer*, ki ga imajo novejši kolovrati (za ta del kolovrata preprosto nimamo slovenskega prevoda).

"Flyer" kolovrata na novejših kolovratih uravnava hitrost predenja. Ko je na vretenu več preje, je treba vzmet napeti, največ po četrtem obratu naenkrat.

Razmerja sukanja in debelina preje

Pomembno je pojasniti tudi razmerje med številom vrtljajev kolesa in številom vrtljajev kobilice z vretenom oziroma roke kolovrata (flyerja). Razmerje imenujejo v angleščini *drive ratio*.

Razmerje sedem pomeni, da se roka kolovrata zavrti sedemkrat, medtem ko se kolo zavrti le enkrat.

Hitrejšje roke kolovrata imajo razmerja 12/16/18, normalne 7/12,5/14, počasnejše pa 5/7,5 vrtljaja roke na en vrtljaj kolesa kolovrata. En premik roke kolovrata pomeni en zasuk preje.

Pedale na kolovratu vedno poganjamo enakomerno.

Za volno uporabljamo manjše razmerje, za finejša vlakna, kot sta lan in svila, pa večja razmerja. Prednost kolovrata z več razmerji je v tem, da s pravilno izbiro razmerja nadomeščamo hitrejšje poganjanje kolesa s pedali in obenem bolje izrabimo čas.

Mali slovar izrazov za kolovrat
v tujih jezikih

nemško	Spinnräder
angleško	spinning wheel
francosko	rouet
češko	kolovrat
dansko	spinderok
estonsko	vokk
madžarsko	fonókerék
nizozemsko	spinnewiel
norveško	rokk
švedsko	spinnrock
finsko	rukki
poljsko	kołowrotek
portugalsko	roda de fiar
romunsko	roăta de tors
rusko	прялка

BARVANJE VOLNE Z NARAVNIMI BARVILI

Vsi postopki, ki jih predstavljam v nadaljevanju, so kombinacija splošnih navodil za barvanje z rastlinskimi barvili in, pomembno, rezultat izkušenj, ki sem jih pridobila z leti. Vsak, ki se ukvarja z barvanjem volne z naravnimi barvili, pridobi svoje izkušnje, zato se lahko načini in recepti za barvanje z enakimi rastlinami razlikujejo. Poleg tega na barvo odločilno vplivata tudi čas nabiranja rastlin in njihovo rastišče oziroma sestava tal. Niti listi z različnih strani istega drevesa ne dajo enake barve. Kot pravimo po domače: Ne držite se navodil kot pijanec plota.

Za osnovni postopek barvanja potrebujemo domačo belo volno, ki jo pred tem operemo. Če volne ne operemo, se barva težje absorbira v volnena vlakna, saj vsebuje domača volna precej lanolina, voskaste snovi. Zlato pravilo je, da prejo ali tekstil pred barvanjem z naravnimi barvili operemo z detergenti, primernimi za posamezni material. V grobem delimo prejo glede na izvor, in sicer na rastlinska vlakna (lan, konoplja, bombaž ipd.) in vlakna živalskega izvora (volna, svila).

Sestavni del barvanja z naravnimi barvili je čimžanje. To je predpriprava volne, zaradi katere so barve obstojnejše. Ko pridobimo več občutka in izkušenj z barvanjem volne, lahko postopek čimžanja združimo z barvanjem. To pomeni, da vodi najprej dodamo bodisi galunovec bodisi sulfate, premešamo, nato pa dodamo še rastline in volno.

Seznam potrebnih pripomočkov in delovne razmere

Od letnega časa je odvisno, ali volno barvamo zunaj ali v notranjih prostorih. Če barvamo zunaj, lahko uporabljamo kotel, ki ga segrejemo z drvmi, lahko pa uporabimo plinski štedilnik. Če volno barvamo v notranjih prostorih, moramo obvezno poskrbeti za njihovo prezračevanje.

Vedno uporabljamo posebno posodo, namenjeno izključno barvanju.

Za barvanje poleg posode potrebujemo še:

- gumijaste rokavice (najboljše so tiste, ki so delno odporne proti vročini),
- tehtnico,
- merilne posodice in
- kuhalnico za mešanje, ki jo prav tako uporabljamo izključno za barvanje.

Če smo bolj občutljivi, priporočam tudi uporabo obrazne maske.

V glavnem se pri razmerju med dodanimi sestavinami in količino vode držimo teh količin:

- **2,5 g/l zelene galice (železovega sulfata)**
- **9 g/l galunovca (aluminijevega sulfata)**
- **2,5 g/l modre galice (bakrov sulfat)**
- **2 ml/l jabolčnega kisa ali očetne kisline (lahko je kis za vlaganje)**
- **5 g/l soli**

Večina naravnih barvil zahteva čimžanje. Zanj uporabimo galunovec, bakrov sulfat (modro galico) ali železov sulfat (zeleno galico). Čimži se po angleško reče *mordant*. Z nekaterimi snovmi lahko vplivamo tudi na barvni odtenek; modra galica denimo daje zelene odtenke, zelena pa rjavkaste. Modro in zeleno galico lahko kupimo v kmetijskih zadrugah in drugih specializiranih trgovinah.

Količina barvilnega materiala in jedkal je praviloma odvisna od količine preje. V angleščini se za to razmerje uporablja kratica WOF (*weight of fiber*), po slovensko teža preje. Meni se zdi preprostejša uporaba jedkal glede na količino vode, saj je tudi rastlinski del sorazmeren s količino vode. Kot sem že dejala, podanih razmerij ni treba strogo upoštevati, saj dobimo z različnimi količinami rastlin in jedkal različne barvne odtenke, prav v tem pa je čar barvanja z rastlinami.

Pri barvanju s svežimi rastlinami se vedno držim načela, da mora biti razmerje med rastlinami in volneno prejo vsaj 1 : 1 (za barvanje kilograma volnene preje uporabimo kilogram svežih rastlin). Seveda lahko dodamo več rastlin za izrazitejšo barvo. Paziti je treba, da lahko preja kljub večjemu deležu rastlin še vedno kroži in plava po barvilni kopeli. To je še posebej pomembno, če želimo enakomernejši odtenek. Sicer pa zato barvilni kopeli dodajamo sol v predvidenem razmerju. Med barvanjem lahko vsebino posode nekajkrat rahlo premešamo.

Volnena preja mora v barvilni kopeli prosto plavati.

Če barvamo svilo, moramo barvilno kopel nujno precediti, saj se sicer rastlinski drobcji zapletejo med vlakna in jih je težko odstraniti.

Če želimo prejo barvati brez dodanih rastlin, moramo najprej narediti tako imenovano barvilno kopel. To pomeni, da rastline kuhamo, dokler ne izločijo zadosti barvila. Nato tekočino precedimo skozi cedilo, na katero namestimo gazo, in tako odstranimo dele rastlin. Potem v barvilno kopel damo volneno prejo in ponovno kuhamo vsaj eno uro. Po barvanju pustimo, da se obarvana vlakna ohladijo v kopeli, jih sušimo približno teden dni in šele nato splaknemo. Tako se barva med sušenjem dobro absorbira v vlakna.

Da bi rastlinsko barvilo še dodatno obarvalo vlakna, pobarvano volno najprej posušimo in šele nato splaknemo.

Kotel, ki ga uporabljam za pripravo barvilne kopeli in barvanje volnene preje.

Postopek barvanja

Naravna oziroma rastlinska barvila delimo glede na njihovo dostopnost in posledično ceno:

- naravna barvila v okolici (rastline in gobe),
- jedilna barvila, ki se uporabljajo npr. v slaščičarstvu,
- naravna barvila iz drugih delov sveta.

V zadnjem delu bomo omenili še postopek barvanja s kislimi barvili, ki je nekoliko preprostejši, a še vedno dokaj okolju prijazen.

Pri barvanju z naravnimi barvili si lahko dovolimo eksperimentirati. Različne dolžine barvanja omogočajo pridobivanje različno intenzivnih odtenkov. Poleg tega lahko eno barvilno kopel uporabimo za več krogov barvanja – z vsakim krogom bo barva manj intenzivna.

BARVILA V OKOLICI

Spodaj predstavljam nabor rastlin iz naše okolice, gob in barvil iz drugih delov sveta, ki jih uporabljam pri svojem delu. Z naštetimi rastlinami sem barvala volneno in svileno prejo. Barvne razlike iste barvilne kopeli so tako prikazane na fotografijah - volnena preja je na levi strani, svilena pa na desni.

Če pri posameznih rastlinah ni navedenih posebnih razmerij, se držimo splošnega navodila zanje. Če pa je navedena druga koncentracija, se držimo te.

1. Barvanje z rastlinami

Barvanje s čebulnimi olupki

Volno damo najprej v čimžo, in sicer damo v približno deset litrov vode 20 gramov galunovca in dve šilci 4-odstotnega vinskega kisa ter kuhamo od ene ure do ure in pol.

Volno nato ožamemo in jo še mokro damo v približno deset litrov vode, ki ji primešamo 400 gramov olupkov rjave čebule. V tej količini lahko skuhamo 1,5 kilograma volne, ki jo torej kuhamo skupaj s čebulnimi olupki.

Kot omenjeno, je odtenek odvisen tudi od načina namakanja v barvilni kopeli. Če med kuhanjem mešamo, bo barva enakomernjša. Če pa volno samo rahlo popeljemo po kopeli in s kuhalnico potapljamo pod gladino, ne bo povsod enakomerno pobarvana. To ji bo dalo poseben učinek.

Če volno v barvilni kopeli kuhamo pol ure, dobimo močno rumeno barvo. Drugi odtenek je rezultat enournega kuhanja, tretji odtenek pa smo dobili po uri in pol.

Barvanje s teranom

Marsikomu se bo zdelo potratno barvati volno s teranom, vendar lahko poskusimo tudi ta način barvanja. S kuhanjem pol kilograma volne v štirih litrih terana dobimo blede vijolično barvo.

Barvanje z rdečo peso

Vodi, v kateri se je kuhala rdeča pesa, dodamo kis, sol in galunovec. Pri barvanju z rdečo peso dobimo različne odtenke vijolične barve.

Barvanje z orehovimi lupinami

Postopek je podoben barvanju s čebulnimi olupki. Potrebujemo 15-litrski lonec, ki ga uporabljamo izključno za barvanje. Razmerje med količino vode in rastlinskih delov je običajno 1 : 50, se pravi, na deset litrov vode dodamo približno 500 gramov rastlinskih delov. Če dodamo več barvila, dobimo intenzivnejši odtenek, vendar intenzivnost ni premo sorazmerna s količino rastlinskih delov.

Nekateri pri barvanju z orehovimi lupinami ne opravijo postopka čimžanja, vendar se je pokazalo, da je zaradi njega barva tudi pri orehu obstojnejša. Tako kot pri barvanju s čebulnimi olupki lahko orehove lupine kuhamo skupaj z volno.

Na začetku sem čimžanje izvedla tako, da sem volno približno eno uro kuhala pri vrelišču v kopeli z dodanim galunovcem, potem pa sem postopek barvanja nadaljevala še z že mokro volno. Po več poskusih sedaj prvi del postopka raje ponovim. Volno pustim v čimži vsaj čez noč, občasno pa tudi še naslednji dan.

Dobro je, da so rastlinske osnove čim dlje namočene v vodi, saj tako izločijo več barvila. Z orehovimi lupinami dobimo najtem-

nejši odtenek rjave barve. Za pridobivanje najtemnejših odtenkov dodajamo zeleno galico, svetlo rjavo volno smo kuhali v drugi vodi z modro galico, svetlejšo rjavo pa z dodatkom galunovca.

Ravno tako uspešno je barvanje z orehovimi listi. Temno rjavo, skoraj črno barvo dobimo, če damo v vodo zeleno galico (železov sulfat). Od njene količine je odvisno, kako temen odtenek bomo dobili.

Barvanje z veliko koprivo

Z razmerjem dveh gramov modre galice (bakrovega sulfata) in dveh mililitrov očetne kisline na liter vode pridemo do lepe zelene barve.

Z devetimi grami galunovca na liter vode dobimo krem barvo.

2,5 grama zelene galice na liter vode iz kopriv izvabi sivorjav odtenek.

Barvanje z veliko koprivo je učinkovitejše z dodajanjem petih gramov modre galice na liter vode. Tako dobimo zanimiv odtenek zelene barve. Če koprive kuhamo z modro galico dobre pol ure, dobimo zelo nežen odtenek zelene, če čas kuhanja podaljšamo na eno uro, pa postane barva temnejša.

Barvamo lahko tudi z mrtvo koprivo. Odtenki zelene, ki jih dobimo pri barvanju s koprivami, so verjetno odvisni tudi od časa nabiranja in starosti kopriv.

Barvanje z origanom

Šestim litrom vode dodamo 250 gramov origana v prahu. Na koncu barvanja dobimo volno rumene barve.

Barvanje z rabarbarino korenino

Rabarbarino korenino najprej narežemo na koščke, potem pa jo namočimo v vodo, lahko tudi deževnico. Narezane korenine kuhamo eno uro in jih v kopeli pustimo čez noč. Potem vodo precedimo, dodamo galunovec, sol in volno ter vse skupaj kuhamo še eno uro. Volno lahko čez noč pustimo v kopeli. Dobili bomo zlato oker barvo.

Pri drugem kuhanju v isti tekočini sta čas kuhanja in postopek enaka, dobljeni odtenek pa je malo manj izrazit. Prekrasna barva.

Če le imamo priliko, je boljše kot vodo iz vodovoda uporabljati deževnico, ker je ta veliko mehkejša.

Volna, barvana s pražiljko (angl. logwood) in rabarbarino korenino

Barvanje z robido

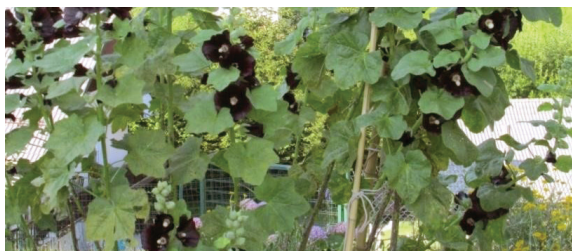
Postopek barvanja z robidami se ne razlikuje bistveno od barvanja z drugimi rastlinami, rezultat pa je odvisen le od tega, koliko robid boste žrtvovali za barvanje. Če je letina boljša, lahko nekaj robid mirne vesti uporabite tudi za to.

Barvanje z rožlinom

Dobimo močno sivozeleno barvo.

Barvanje s šentjanževko

V šestih litrih vode z dodatkom 10-odstotnega galunovca kuhamo volno in posušene cvetove šentjanževke v razmerju 1 : 1. Dobimo rumenozelene ali zelenorumene odtenke, če pa dodamo barvilni kopeli kis in ji s tem spremenimo pH, dobimo volno rdečrjave barve.

Barvanje z žafranom

Barvanje z bezgovimi jagodami

Modro barvo dobimo po kuhanju dveh kilogramov očiščenih jagod v 15 litrih vode za en kilogram volne. Paziti moramo, da voda ne zavre, saj dobimo v tem primeru rjavo barvo.

Barvanje z barvilnim broščem

Barvilni brošč imam v svojem barvilnem vrtu. Na spodnjih fotografijah je vidna razlika v velikosti korenin različno starih rastlin. Za dovoljšno količino korenin moramo po sajenju počakati nekaj let. Korenine za barvanje na drobno narežemo in čez noč namočimo v vodi, potem pa kuhamo vsaj dve uri, da izločijo barvo. Nato barvilno kopel precedimo in volno še približno eno uro kuhamo pri temperaturi, nižji od vrelišča.

Dve leti stare korenine

Štiri leta stare korenine

Barvanje s črnim fižolom adzuki

Pol kilograma fižola kuhamo eno uro in ga potem namakamo en dan. Na ta način bo kasneje izločil več barve. Dodamo galunovec, sol, kis in volno. Pri barvanju dobimo svetlo rdečerjavo barvo.

Črni fižol sort adzuki, neri in davenport je naprodaj v specializiranih trgovinah, ki ponujajo živila z različnih koncev sveta.

Barvanje s črnim fižolom neri

Postopek je enak kot pri adzukiju, dobimo pa sivomodro barvo. Za različne barve in barvne odtenke pa lahko poskusimo uporabiti tudi večje količine fižola.

Barvanje s črnim fižolom davenport

Fižol skuhamo in tekočino precedimo skozi gazo. Dodamo ji galunovec in vodo, ta pa nato čez noč postane vijoličasta. Za srednje močno vijolično barvo bomo porabili kilogram fižola. Volna, kuhana v drugi vodi, ki jo ravno tako kuhamo eno uro, pa ima malo šibkejši, a še vedno dovolj intenziven odtenek.

Barvanje z barvilno kamilico

Barvamo lahko tudi s sveže nabranimi cvetovi barvilne kamilice. Moj recept je enaka količina volne in barvilne kamilice ter galunovec, sol in kis v navedenem razmerju. Z barvanjem pridobimo lepe rumene odtenke.

Barvanje z rumenim katancem

Dobimo pastelno rumeno barvo.

Barvanje z brezovimi listi

Dobimo močno rumeno barvo.

Barvanje z meto

Dobimo rumene odtenke.

Barvanje s koreninami navadne lakote

To je kar zamudno opravilo, če upoštevamo nabiranje korenin, ki so izredno drobne, ter odstranjevanje prsti, kuhanje ipd. Korenine vedno kuhamo narezane, saj sicer ne dajo dosti barvila. Za jedkalo dodamo galunovec v prej omenjenem razmerju.

Barvanje s koreninami lakote

Z razmerjem 1 : 20 (v petih litrih kuhamo 250 gramov korenin) dobimo barvo.

Barvanje z rmanom

Barvamo lahko tudi s posušenimi cvetovi rmana. V 7,5 litra vode damo nekaj manj kot 100 gramov rmana in približno 400 gramov volne ter kuhamo eno uro, potem pa pustimo stati čez noč. Naslednji dan precedimo tekočino skozi gazo ter dodamo sol in kis v predpisanih količinah, na koncu pa še 15 gramov galunovca. Pustimo, da se volna v barvni kopeli ohladi, nato pa jo posušimo in operemo.

Barvanje z regratovimi cvetovi

Razmerje med težo volne in težo sveže nabranih cvetov je 1 : 1. Dobimo rumenozelena barvo. Volno lahko že prej kuhamo v 10-odstotni raztopini galunovca, za spremembo pa ga lahko dodamo nekoliko več kot običajno.

2. Barvanje z gobami

Velja, da dobimo z večjo količino gob intenzivnejše barve. Minimalna količina, potrebna za barvanje, je pol kilograma. Seveda količino gob prilagodimo količini volnene preje, ki jo nameravamo barvati.

Izkušnje so me naučile, da je pri barvanju z rastlinami zelo pomembno, v kakšnih tleh uspevajo rastline ter v katerem delu vegetacijske dobe jih nabiramo in uporabljamo za barvanje. Seveda je pomembna tudi količina.

Rjavi ježevce

Nabrala sem približno 2,5 kilograma gob, jih malo očistila in dala kuhat za približno eno uro. Dobila sem dokaj lep odtenek rjave barve.

Rjave ježevce sem nabirala na Jelovici v pretežno iglastem gozdu in dobila poseben odtenek rjave barve.

Žametasti goban

Dobimo volno rumenih odtenkov.

Kijec

V sedem litrov vode damo 600 gramov narezanih gob. Vsekakor se ni treba truditi tako kot pri kuhanju gobovih jedi. Dobimo zanimiv odtenek rjave barve.

Rjava koprenka

Dobimo nežno rjavo barvo.

Poljska koprenka

Dobimo volno pastelno rumene barve.

Polkrvena koprenka

Dobimo volno rožnatih odtenkov.

Navadna trdokožnica

Dobimo volno rumenozelenih odtenkov.

3. Barvanje z naravnimi barvili iz drugih delov sveta

Za barvanje so primerne mnoge rastline, ki ne rastejo v našem okolju. Ko barvam z njimi, pazim, da dobim iz njih kar največ barve; barvilno vodo uporabim za tri kroge barvanja. V nadaljevanju so zapisani recepti za barvanje z nekaterimi tujimi rastlinami in živalmi.

Barvanje s košeniljko (angl. *cochineal*)

Barvilo južnoameriškega izvora je pridobljeno iz insektov, ki bivajo na kaktusih. Za barvanje uporabimo 25 gramov barvila, ki ga dva dneva namakamo v štirih litrih vode. Z njo pobarvamo približno kilogram volne.

Priprava volne

V 15 litrov vode dodamo 100 gramov galunovca (sicer gre za precej večjo količino kot po navadi) in v njej uro in pol kuhamo volno. Eno uro naj kopel z volno rahlo vre. Potem pustimo, da se volna ohladi, tako da jo lahko ožamemo in jo posušimo na zraku.

Nekateri prisegajo na barvanje suhe volne, spet drugi na barvanje mokre. Četudi so teorije različne, po mojih izkušnjah ni mogoče opaziti občutne razlike. Menim pa, da je učinkovitejše barvanje suhe volne, saj se volna obarva enakomerneje in hitreje, intenzivnost pa je pri obeh metodah enaka.

Postopek barvanja

V lonec damo štiri litre vode, v kateri smo namakali košeniljke, in dodamo še šest litrov vode. To potem kuhamo vsaj še eno uro. V naslednjem koraku dodamo suho volno, ki naj vre vsaj pol ure, potem pa jo na blagem ognju kuhamo še uro in pol. Ko se kopel ohladi, volno vzamemo iz vode in jo posušimo. Po sušenju jo izpiramo z vodo primerne temperature (do 30 °C), dokler ne začne od nje teči brezbarvna voda.

Z isto barvilno kopeljo lahko barvamo še drugi krog volne. V preostalo obarvano vodo dodamo še tri litre vode in 75 mililitrov kisa. Čas barvanja ostane isti, torej dve uri. Volno čez noč pustimo v ohlajeni barvilni kopeli ter ponovimo postopek sušenja in izpiranja.

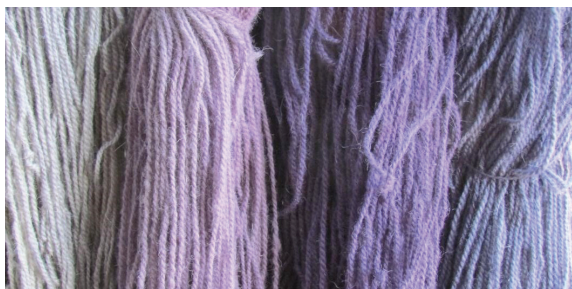

Barvanje volnene in svilene preje v treh vodah košeniljke - prva, druga in tretja voda.

Barvanje s pražiljko (angl. logwood)

V šest litrov vode damo 30 gramov galunovca, 20 gramov soli in osem gramov pražiljke. V njej barvamo 350–450 gramov volnene preje. Pri barvanju dobimo vijoličaste odtenke.

Pri prvem kuhanju kuhamo volno eno uro in jo takoj vzamemo iz barvilne kopeli. V isti barvilni tekočini kuhamo drugo štreno volne eno uro, v kopeli pa jo pustimo čez noč. Tretjo štreno kuhamo še vedno v isti vodi uro in pol ter jo v kopeli prav tako namakamo čez noč. Četrta štrena je po istem postopku postala sivkaste barve z vijoličnim odtenkom. Torej barvo izčrpamo s tremi kuhanji.

Barvanje z indigom

Dobimo volno modrih odtenkov.

Barvanje s kurkumo

V 15 litrov vode damo 40 gramov galunovca, 40 gramov soli in 30 gramov kurkume. Volno kuhamo eno uro pri 80 °C in jo čez noč pustimo v kopeli.

Za primerjavo sem v isti barvilni kopeli barvala 900 gramov domače volne in 100 gramov bombaža. Bombaž, vlakno rastlinskega izvora, nekoliko slabše absorbira barvo in tako ne dobimo odlične rumene barve kot pri volni.

Barvanje s kurkumo in indigom

V kombinaciji z drugimi barvili dobimo posebne učinke - po barvanju s kurkumo in indigom na preji dobimo prelivajoče se rumene, zelene in modre odtenke.

Barvanje z rumenim lesom

Dobimo nežno rumeno barvo.

Barvanje z rdečim sandalovcem (angl. *sandalwood*)

Dobimo nežno rožnato barvo.

Barvanje z modrim lesom

Dobimo močno vijoličasto barvo.

Barvanje z alkano

Dobimo zlatobež barvo.

Barvanje z rdečim lesom

Dobimo marelično barvo.

Barvanje z anato

Dobimo nežno oranžno barvo.

Barvanje z azijskimi lakovimi ušicami (angl. lac)

Dobimo rožnatovijoličasto barvo.

Barvanje s kano

Za intenzivno rjavordečo barvo uporabimo 200 gramov navadne rdeče kane na kilogram volne. Pri barvanju s kano lahko dobimo zelo različne odtenke, odvisno od kane, ki jo kupimo.

Barvanje z avokadom

Najboljše rezultate dosežemo z avokadovimi koščicami, ki jih narežemo na tanke ploščice. Uporabimo čim bolj sveže. Če so presuše, ne dobimo tako lepe rožnate barve. Avokado da nežne rumenorožnate odtenke.

Barvanje s črno kavo

Barvamo brez čimže. V deset litrov vode damo pol kilograma pražene mlete kave in kuhamo približno tri ure. Učinek barvanja je enak, če damo volno v vrelo vodo ali pa jo kuhamo v vroči vodi.

Pri barvanju s prahom (kava, kana ipd.) je boljše, če barvilo skuhamo in tekočino po določenem času precedimo skozi gazo, saj tako prihranimo čas, ki bi ga sicer potrebovali za čiščenje volne po barvanju.

Barvanje s projo

Pri barvanju s projo dobimo za odtenek intenzivnejšo bež barvo kot pri barvanju s kavo. Pri različnih barvnih odtenkih na prvi pogled ni videti razlike, ta pa pride do izraza, ko je preja stkana ali spletena.

4. Barvanje z jedilnimi barvili

Na levi strani fotografije je volna, barvana z desetimi mililitri tekoče živilske barve, ki jo uporabljajo v slaščičarstvu. V pol litra vode pol ure kuhamo približno 50 gramov volne. Na desni strani fotografije je volna, barvana s 15 mililitri tekoče barve Foster. Količina volne je bila enaka.

5. Hladno barvanje volne

Barvanje z rdečim zeljem

S hladnim barvanjem z rdečim zeljem dobimo nežno modro barvo. Rezultati so odvisni od moči sonca, torej od letnega časa. Hladno barvanje običajno izvajamo poleti, saj močnejše sonce poskrbi za živahnejše barvne odtenke.

Barvanje z olupki rjave čebule

Pri hladnem barvanju volne uporabljamo kot vir toplote sonce. Uporabimo 5-litrski stekleni kozarec, vanj pa damo olupke rjave čebule. Tako kot pri mokrem barvanju čimžamo predeno volno z galunovcem v običajnem razmerju. Kozarec pokrijemo s plastično vrečko in jo zavežemo, vse skupaj pa 20 dni pustimo na soncu. Rezultat je viden na fotografijah. S tem postopkom dobimo prekrasno sončno rumeno barvo.

6. Barvanje s kislimi barvili

Čeprav se ukvarjamo z barvanjem z naravnimi barvili, se lahko prepustimo radovednosti in odkrivanju drugih načinov barvanja. Eden od njih je barvanje s kislimi barvili (*acid dyes*), ki niso škodljiva za okolje, saj ne vsebujejo kovin. Prednost barvanja z njimi je možnost večbarvnega barvanja ene štrene volne. Tudi tu poznamo več tehnik.

S pomakanjem posameznih delov štrene v barvo dobimo melirano oziroma neenakomerno obarvano volno (primer na fotografiji). Štreno po namakanju zavijemo v celofan in jo 20 minut kuhamo nad soparo. Prednost kislinskih barvil je tudi ta, da je voda po barvanju oz. kuhanju volne brez barve, saj se vsa barva veže na vlakna.

100% Cotton
4-ply

Roko-delci

Priročnik o obdelavi volne

VOLNA

Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja: Evropa investira v podeželje

Izdal in založil: **Loški muzej Škofja Loka**

Urednici: **Tajda Jerkič** in **Kati Sekirnik** (Razvojna agencija Sora, Rokodelski center DUO Škofja Loka)

Pomočnica urednic: **Nina Misson** (Loški muzej Škofja Loka)

Avtorici besedil: **Sara Šifrar Krajnik** (Loški muzej Škofja Loka) in **Bojana Ažman**

Fotografije: **arhiv Loškega muzeja Škofja Loka, Jana Jocif, Bojana Ažman**

Jezikovni pregled: **Nataša Martina Pintarič**

Oblikovanje: **Jana Jocif**

Tisk: **R-Tisk**

Naklada: **350**

Center
Domače in
Umetnostne
Obrti

©2022 Loški muzej Škofja Loka in avtorji

Priročnik je nastal v okviru projekta CLLD in sodelovanja LAS »Roko-delci«. Projekt sodelovanja LAS povezuje štiri lokalne akcijske skupine: LAS s Ciljem, LAS loškega pogorja, LAS Obsotelje in Kozjansko ter LAS Dobro za nas. Projekt sofinancira Evropska unija iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja in Republika Slovenija v okviru Programa razvoja podeželja 2014–2020. Organ upravljanja, določen za izvajanje Programa razvoja podeželja RS za obdobje 2014–2020, je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS. Za vsebino sta odgovorna Loški muzej Škofja Loka in Razvojna agencija Sora.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

677.31(035)

ŠIFRAR Krajnik, Sara

Volna : [priročnik o obdelavi volne] / [avtorici besedil Sara Šifrar Krajnik in Bojana Ažman ; fotografije arhiv Loškega muzeja Škofja Loka, Jana Jocif, Bojana Ažman]. - Škofja Loka : Loški muzej, 2022

ISBN 978-961-6727-45-7

COBISS.SI-ID 120939267